

De betekenis van Frans Grootjans in het politieke bestel

W. Prevenier

De loopbaan van Frans Grootjans lijkt wel heel klassiek theater, met een voorspelbaar *plot*: actief bij liberale studenten, bij de liberale jeugd, provincie- en gemeenteraadslid, volksvertegenwoordiger, minister, ondervoorzitter en voorzitter van de partij, minister van staat, vice-premier, voorzitter van de Vlaamse Gemeenschapsraad, gerespecteerd politicus emeritus. Bij aandachtiger toezicht klopt het niet zo best meer.

De vele paradoxen. Normaal put een Belgisch politicus zijn succes uit de onbedwingbare passie om in een minimum van tijd een oneindig aantal handen te willen drukken en uit de eerbiedafdwingende bekwaamheid om op één avond het laatste kwartier van een voetbalmatch, een partiële pensenkermis, een deel van een barbecue en de apotheose van het bal van de burgemeester te overleven. Normaal is diezelfde bekwame politicus ook nog in staat een zaal vol van verhitte en vaak ongenueanceerd denkende militanten, met sloganeske flarden en demagogische trুকjes te overtuigen van dat waarvan ze allang overtuigd zijn. Die normale politicus wordt tevens geacht met alles behalve milde ironie, nog beter met sarcasme, zijn politieke tegenstanders, zelfs zijn concurrenten in de eigen partij, in de vernieling te kunnen praten. Niets van dit alles bij Frans Grootjans. Het is zijn stijl niet. Het botst met zijn politieke deontologie. Kortom, het gaat hem niet af. Hij houdt niet van inhoudsloze toespraken en van simplismen. Hoe kan een politicus met een zo weinig geprezen specialiteit als 'ideoloog' een zo succesvolle carrière doorlopen? Het is de eerste paradox. De tweede is dat Grootjans zijn eerste parlementair mandaat verwierf zonder de zegen van de Franstalige liberale associatie van Antwerpen, die toen nog goed en slecht weer bepaalde in poll en verkiezing, zodat een flamingant als Grootjans normaliter nooit die kans had 'mogen' krijgen, toen.

Een derde punt van verbazing. Na in 1966-1968 een succesvol onderwijsminister te zijn geweest, weigerde Grootjans in 1973 een nieuwe ministerpost, al kreeg hij die op een zilveren schotel gepresenteerd. Hij bleef dit daarna doen bij elke regeringsvorming, ook die waarbij

«Ik wens, in het belang van de partij en van het democratisch regime, paal en perk te stellen aan de thans heersende nonchalance en onverantwoordelijkheid. Op mijn aandringen heeft men zopas financiële sancties voorzien voor ongerechtvaardigde afwezigheden in het Parlement.»

(Brief Partijvoorzitter 20 december 1974)

hij als partij-voorzitter zelf de portefeuilles uitdeelde. Weinig politici zijn tot zoveel onthechting in staat. Het ministerie van Financiën dat hij in 1985 door omstandigheden toch accepteerde, 'malgré lui', doet geen afbreuk aan Grootjans' merkwaardige attitude.

Vierde paradox: in 1977, op het hoogtepunt van zijn macht en invloed neemt hij vrijwillig ontslag als partij-voorzitter, na een minder goed verkiezingsresultaat weliswaar, maar zonder dat iemand in zijn partij daarom vroeg.

Een laatste paradox is dat Grootjans als de meest overtuigde vrijzinnige uit de generatie van naoorlogse Vlaamse liberalen precies de eerste 'linkse' minister van Onderwijs is geweest die een echt tolerante hand reikte aan de Guimardstraat en zich opstelde als de eerste 'minister-van -alle- netten'.

Ironisch observerende journalist. Zoveel tegenstrijdigheden intrigeren. Het fenomeen vraagt om uitleg. Buiten de begane paden. Misschien kan deze proeve van verklaring een bijdrage vormen tot het begrijpen van de evolutie van het Vlaamse liberalisme in de laatste dertig jaar. Misschien wordt het ook wel een bescheiden aanloop tot de analyse van een iets minder klassiek model van politieke machtsverwerving. Ik laat maar meteen in mijn kaarten kijken. Met de onbewijsbaarheid van elke sterke overtuiging, beweer ik dat ten minste drie elementen als achtergrond meespelen.

Grootjans is van in den beginne, en tot het eind, in hart en nieren journalist en krantendirecteur geweest. De grootste kwaliteit van een persman, van het soort dat fundamentele columns produceert, is dat hij de politieke actualiteit kritisch observeert, verklaart en het handelen der politici permanent toetst aan de ideologie waarop ze zich beroepen. Vanuit een dergelijke observatie-toren gaat dat soort journalist fataal acteur worden in de politiek, ook al oefent hij geen formeel politiek mandaat uit.

Ideoloog. Tweede element. Grootjans was als politicus steeds in de eerste plaats een 'ideoloog', meer dan een 'activist'. Dat betekent dat hij tijdens zijn mandaten wel met volle overgave 'medespeler' was, maar tevens dat hij nooit de rol van monkelende, ironische observator terzij wou of kon

«Aan de journalisten dient de grootst mogelijke onafhankelijkheid gelaten. Redactioneel initiatief fnuiken komt erop neer de ziel van een blad te doden.»

(Interview met F. Strieleman, 1975)

schuiven. Het was zijn zwakte en zijn sterkte. Zwakte, in de mate dat hij nooit een charismatische massa-stemmentrekker werd à la Willy De Clercq. Sterkte in de zin dat hij zich afstandelijk kon gedragen tegenover zijn functie, wars van het financieel gewin, van de ijdelheid die kleeft aan eervolle functies, zelfs van de euforie van het uitoefenen van macht. Al denk ik dat zijn enorme impact als PVV-voorzitter tussen 1973 en 1977 hem toch niet onaardig beneveld moet hebben. Hoe dan ook, hij kon steeds terugkeren naar de krant, zonder dat dit een frustrerende stap was, want ook als journalist kon hij, zo hij het wenste als een éénmans-pressiegroep, ideologische invloed uitoefenen en dat was kennelijk de essentie.

Te vroeg brainstormen? Derde factor. Zelfs de meest afstandelijke ideoloog gaat zichzelf uiteindelijk wijsmaken dat zijn ideeën misschien toch voor uitvoering vatbaar zijn. Meer pragmatisch aangelegde politici - en zo zijn de meesten - cultiveren ook wel een aantal ideologische krachtlijnen, maar laten hun slaap niet wanneer ze, om in een coalitie te treden, de helft of meer ervan moeten inslikken. De 'echte' doctrinair, waartoe Grootjans behoort, liggen daar wel van wakker, moeten de praxis van het compromis er meewarig bijnemen. De hand van de eerste soort is vlugger gevuld. Zij zijn al gelukkig met de zoete bedwelming van het vertoeven in een machtspositie, van het eerbetoon, van het gewin, van de opwinding dat ze via een charmerende speech op een meeting of krachtige replieken in een Tv-debat een ruim pak toehoorders, kiezers allicht, in de ban van hun persoonlijkheid hebben gebracht.

De tweede soort, de 'ideologen' zijn lastiger klanten, zijn eigenlijk nooit tevreden over het bereikte resultaat. Het ideologisch eindpunt is te hoog gesteld om geheel bereikbaar te zijn. Doctrine-mensen vertonen de 'onhebbelijke' gewoonte al te beginnen brainstormen wanneer de kans tot effectieve realisatie nog quasi nul is. Men *heeft* dan bij tijd en wijle wel gelijk, maar te vroeg, dus krijgt men geen gelijk. Resultaat: onbegrip en onmacht. Het pijnlijke proces van de zelfoverschatting naar de zelfonderschatting. Frustratie. Abdicatie. Na het afhaken: het theoretiseren, het pleiten, het waarschuwen niet kunnen laten. En nog later, met

wat geluk, gelijk krijgen wanneer de nieuwe partij mensen toch de uitgestippelde richting instappen. Uitgestelde euforie van de erkenning. De hoop dat een historicus de precieze volgorde van feiten en verdiensten ooit wel eens zal reconstrueren.

Mijn karikatuur van types van politici is natuurlijk niet toepasbaar op Grootjans. Een echte persoonlijkheid is te complex om ze in één scenario onder te brengen. Grootjans is geen pure doctrinair, is bij gelegenheid ook genoeg pragmaticus geweest, kan ook auditoria charmeren met een warm betoog of charismatisch overtuigen met het scherpe mes van zijn analyse. Hij is 'after all' een uiterst succesvol politicus geweest. Toch kroop hij in zijn tent in 1977. Dat is de zin van het volgende verhaal.

De aanloop (1940-1954)

Op 24 januari 1922 geboren als zoon van een Wilrijkse gemeenteonderwijzer, leek het er aanvankelijk op dat Grootjans in de sporen van zijn vader leraar zou worden. Daarom begon hij met geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Gent, maar schakelde snel over naar de Rijkshandelshogeschool te Antwerpen, waar hij in 1945 afstudeerde. Noch zijn meest luciede leraar, noch hijzelf, had toen durven voorspellen dat daaruit, met onwrikbare logica, een minister van Financiën zou groeien. Trouwens zijn medeleerling aan het Antwerpse Atheneum in de jaren 1935-1940, Emiel Willekens, karakteriseerde hem achteraf (in 1975) als 'ondefinieerbaar neutraal' toendertijd, hetgeen een betere aanloop lijkt tot de latere journalist dan tot een ontluikend politiek talent.¹ Indien ook maar de helft van de liederlijke en studentikoze avonturen die Grootjans in Gent beleefde volgens de adorabele bladzijden die Herman Vanderpoorten er in de bundel-Grootjans van 1975 aan wijdde,² met de werkelijkheid overeenstemt, dan begrijpt men dat zijn wijze ouders hem van het gevaarvolle Gent naar het veilige Antwerpen lieten overkomen. Hij hield aan de Gentse periode alvast een levenslange vriendschap met Vanderpoorten over.

Vlaamsgezind en pluralistisch student. Slechts op de Antwerpse Rijkshandelshogeschool kwam er enige

ideologische duidelijkheid. Medestudent René Noerens merkte in 1975 op dat "Grootjans' sterkte meer bij de psychologische en filosofische vakken lag dan bij de wiskunde."³ Het eerste zal hem helpen, het tweede niet verhinderen ooit beheerder van België's staatsgelden te worden. Belangrijker echter is dat Grootjans als Antwerps student zijn eerste sporen van Vlaamsgezinde verdiende als praeses van de Nederlandse Studentenkring en van pluralist avant-la-lettre door een onmogelijk geachte koepel te realiseren met de club van het concurrerend instituut Sint-Ignatius. Dit soort diplomaten-ervaring zal hem later als onderwijsminister goed van pas komen.

Een enthousiast journalist. Het zal wel toeval zijn geweest dat Grootjans in september 1946 met zijn diploma van licentiaat in de handels- en consulaire wetenschappen niet in de zakenwereld, maar in de journalistiek terecht kwam. Dat toeval kreeg ook een steuntje vanwege huisvrienden als Herman Vanderpoorten en de vader van Karel Poma bij Julius Hoste en Marcel Stijns. Zij gingen aandringen om Frans te accepteren als beginnende kranteschrijver. *Het Laatste Nieuws* zocht toen namelijk een jonge kracht voor het Antwerpse kantoor. Het werd een heuse carrière. Toen in 1957 de Antwerpse krant *De Nieuwe Gazet* voor overname vrijkwam, hebben Albert Lilar, Albert Maertens en Frans Vink er zorg voor gedragen dat deze krant voor de liberale opinie gered werd door ze op te kopen, door ze te voorzien van een ideologische Stichting zoals *Het Laatste Nieuws* er al één bezat en door Grootjans er de gezaghebbende directeur van te maken tot aan zijn pensioengerechtigde leeftijd.⁴

Eerste schreden in de politiek. Na acht jaar journalistiek is Grootjans parlementair geworden in 1954. Het was niet zijn initiatief. Het is niet de resultante van een overdosis persoonlijke ambitie. Zijn jeugdvrienden hebben het, terecht, niet voorspeld. De hint kwam van Julius Hoste die, uit eigen ervaring en uit een recente confrontatie met een identieke situatie in Zuid-Afrika, van mening was dat de combinatie politicus-krantebaas een goede zaak was voor de pers en voor de partij. Het zou de Vlaamse en vrijzinnige variant van het liberalisme dat Hoste voorstond een krachtig klankbord en continuïteit verzekeren nu Hoste, senator van 1949 tot aan zijn overlijden in februari 1954, er niet meer was. Helemaal politiek-maagdelijk was Grootjans toen niet meer. In 1946

«In de allerlaatste plaats zou men hem met iets als politiek hebben geassocieerd, laat staan met partijpolitiek.»

(E. Willekens in bundel F. Grootjans, 1975, p. 20)

«Hij [Albert Maertens] wenste de gelegenheid tot het behouden van een liberale stem in het Antwerpse niet voorbij te laten gaan.»

(F. Vink, in Liber Amicorum A. Maertens)

werd hij secretaris van de Liberale Jonge Wacht en in 1949 werd hij gekozen tot lid van de Antwerpse Provincieraad, samen met zijn eeuwige compaan Vanderpoorten. Het is dan ook dank zij steun van de meer Vlaamsgezinde Antwerpse liberale jongeren dat hij in de poll van 1954 verrassend als eerste uit de bus kwam, zelfs vóór de traditionele kopman, Louis Joris. Het is tekenend voor Grootjans dat hij niet volgens klassiek scenario onder de patronage van het zetelende kiescollege, de nog steeds door de Franstaligen beheerste 'Association libérale et constitutionnelle d'Anvers', gelanceerd werd, noch door een aftredende 'éminence grise' gesponsord werd als 'veelbelovende jongere'. Er werd met succes aan lobbying gedaan buiten de klassieke structuren. Het was de eerste maal dat een flamingant op deze wijze de verroeste mechanismen van het francofone liberalisme in Vlaanderen doorbrak (Hoste zelf was een ietwat verschillend geval geweest) en het model zou navolging kennen. Het is echter al even tekenend voor Grootjans dat hij zijn eerste plaats van de poll royaal aan Joris afstond, niettemin als tweede op de lijst mee verkozen werd tot volksvertegenwoordiger, wetende dat hij bij de eerstvolgende verkiezingen toch lijsttrekker zou zijn. Zo verliep het inderdaad.

Van de marge naar de macht (1954-1966)

Tijdens zijn eerste parlementair mandaat, 1954-1958, moet Grootjans zich vaak eenzaam hebben gevoeld in een liberale fractie, nog unitair, met het Frans als voertaal, waarbinnen ook de in Vlaanderen verkozen liberalen niet het minste begrip opbrachten voor welke Vlaamse problemen ook, deze integendeel steevast associeerden met de collaboratie van de Tweede Wereldoorlog. Emanatie van het Liberaal Vlaams Verbond, journalist bij *Het Laatste Nieuws*, verkozen tegen de zin van de Antwerpse 'Association', was Grootjans in alle opzichten een verdacht buitenbeen. Deze moest tijdens zijn eerste mandaat niet enkel zijn Vlaamse ideeën, maar welke ideeën dan ook in petto houden. In 1954-1958 was het uur van de ideologische vernieuwing binnen het liberalisme nog niet geslagen. De partij vegeteerde, sinds onheugelijke tijden, op een 'low profile', waarmee ze terecht meende

moeiteloos in het bed van CVP (1949-1950) en BSP (1954-1958)-coalities te kunnen stappen. De partijleiding dreef op het platste pragmatisme. Voor doctrine gingen in 1954-1958 door: enerzijds een vaag belijden van het credo van de vrije markteconomie, niet te fel, want men zat in de boot met de BSP, anderzijds met des te meer enthousiasme een laïcistisch standpunt op onderwijsvlak in bijna 19de-eeuwse stijl, nog net mogelijk in die nadagen van de schoolstrijd.⁵ Als overtuigd vrijzinnige had Grootjans niet echt hinder van dat laatste ideologisch geweld. Wel moet hij de strijd, voor zijn smaak, al te eenzijdig en dus eentonig gevonden hebben.

Door de polarisatie rond het onderwijsthema was het toen aangewezen de eensgezindheid van de roodblauwe meerderheid te demonstreren, ook al met het oog op de gemeenschappelijke, tegen de CVP gerichte, kiesstrijd. De meerderheid was ook zo krap dat men bij stemmingen discipline verwachtte. Het maakte dan ook ophef toen Grootjans tegen 'zijn' regering in het geweer ging door zich krachtig te verzetten tegen het plan van minister van Binnenlandse Zaken Piet Vermeulen om het volgens de Vlaamse publieke opinie vervalste luik over het taalgebruik in de volkstelling van 1947 te publiceren. Grootjans stond binnen de liberale fractie moederziel alleen. Hij redde de eer, maar kon toen kennelijk geen enkele doorbraak in Vlaamsgezinde richting forceren.⁶

De episode 1958-1961 was niet veel beter. Nu zaten de liberalen in de boot met de CVP. De Schoolstrijd was weliswaar voorbij, maar de politieke energie werd nu volledig opgeslorpt door nieuwe actualiteitsthema's, zoals de Kongo-kwestie en daarna het sociaal-economisch geruzie rond de zogenaamde Eenheidswet. Nog steeds was er geen ruimte of interesse voor een intellectueel renouveau binnen de partij. Maar de nare ervaring van de harde staking tegen de Eenheidswet in de winter 1960-1961 heeft bij Grootjans een uitgesproken anti-travallistische reflex wakker gemaakt.⁷ In zijn huiver voor een wurggreep van de syndicaten zat hij op dezelfde golflengte als alle andere liberalen, in casu Omer Vanaudenhove die er zijn bekende verruimingsoperatie op zou steunen. Bij Grootjans, zo blijkt nu achteraf, is toen de basis gelegd van veel rijker geschakeerd denkwerk en een veel verder reikende strategie. Enerzijds overtuigden de gebeurtenissen er hem van hoe vastgeroest de

Belgische overleg-economie wel was door het conservatisme van zowel syndicaten als patroons, wars en bang van technologische vernieuwing en mentale reconversie. Anderzijds zag hij toen al in dat anti-travaillisme een negatieve houding is en dat ze beter positief ingevuld wordt met een scherp omlijnde liberale doctrine, in staat om uit te monden in een nog bredere centrum-beweging. Grootjans heeft deze ideeën gelanceerd vanaf 1961,⁸ en gesystematiseerd als partijvoorzitter in 1973-1977.

Eerste Vlaams-liberale successen. Parallel daarmee ijverde Grootjans in die moeilijke jaren 1958-1961 voor de fundamentele eisen van de brede Vlaamse Beweging en voor meer aanzien van de Vlaamsgezinde parlementairen binnen de liberale partij. Hij stond niet langer alleen. In 1958 had LVV'er Willy De Clercq het parlement vervoegd, en in 1961 kwam Herman Vanderpoorten, LVV-voorzitter, erbij. Dit is het trio dat het scenario zou uitvoeren tot het consequente eindpunt. Op de algemene vergadering van het LVV van april 1960 konden ze, voor het eerst, maar terecht, triomfalistisch beweren dat het aanzien van de liberale Vlamingen binnen de partij nadrukkelijk gegroeid was.⁹ Als bewijs hiervoor kan de 'herschikking' van de CVP-liberale regering Eyskens in september 1960 dienen: justitie-minister Laurent Merchiers, typisch vertegenwoordiger van de traditionele francofone Gentse achterban gaat eruit; Willy De Clercq, duidelijke LVV-figuur, komt erin voor Begroting, een wel heel symbolische aflossing. Een jaar later, april 1961, pakt het *Volksbelang* uit met een karakteristieke kop, die Grootjans' visie samenvat, lucied en achteraf juist blijkend: «het liberalisme in Vlaanderen zal Vlaams zijn of niet zijn»,¹⁰ en een jaar later, even lucied, zegt Grootjans ja tot de kulturele autonomie, mits het voorafgaandelijk afsluiten van een «pact van de verdraagzaamheid».¹¹ Naast de finaliteit geeft Grootjans de leden van het LVV ook de tactiek aan, namelijk dat het Vlaams liberalisme moet emanciperen, «desnoods boven het Brusselse onbegrip heen».¹² Merkwaardige uitspraak, want het Brusselse probleem zal inderdaad tot en met 1972 hét obstakel zijn. Nog merkwaardiger: een sleutelzin uit het door Grootjans bepaalde kiesplatform van de PVV van oktober 1971 is een perfecte echo van de zin uit 1961: «de onhandelbare Franstalige Brusselaars met hun hyperregionalisme [dienen] onschadelijk gemaakt door een Waals-Vlaams akkoord». In december 1972

«De regering zou aan het land een grote dienst bewijzen zo eindelijk een maatregel kon worden voorgesteld, die de extremistische drijvers zou ontwapenen.»

(Kamerdebat juni 1954)

achtten Grootjans en de PVV een regeringsdeelname van PVV en PLP zonder Brusselse liberalen voor zeer wel mogelijk. Dit verhaal, één der vele, toont aan met welke consequentie in de loop der jaren de tacticus Grootjans de stukjes van zijn ideologische puzzel tot een coherente strategie weet uit te werken.

De harde noot van het Taalvergelijk van Luik. De omvorming van de liberale partij tot PVV en de installatie van een autoritair voorzitterschap door Vanaudenhove moeten voor Grootjans zowel een bron van vreugde als van ergernis geweest zijn. De operatie lag in de lijn van Grootjans' droom van een bredere liberale beweging, losgeweekt van de aloude klerikaal-anti-klerikale polarisatie. Maar er waren voor Grootjans en de zijnen tal van redenen tot voorbehoud. De Antwerpse federatie met Lilar en Grootjans heeft het langst van alle federaties weerstand geboden tegen de transformatie, waarbij ze de humanistische traditie binnen het liberalisme bedreigd achtte. De overkomst van voornamelijk conservatieve katholieken maakte hen ook bevreesd voor een verdunning van de precies in Vlaanderen zo geprononceerde sociale variant van het liberalisme. En, last but not least, de autoritaire, unitaristische koers van Vanaudenhove zette elke consideratie van Vlaamsgezinde eisen lelijk op de tocht. Eind 1965, toen de CVP-BSP-regering Harmel-Spinoy naar haar einde liep, wou Vanaudenhove inderdaad zijn PVV rijp maken voor regeringsdeelname en moest hij daartoe de communautaire spanningen binnen de eigen gelederen uitschakelen om vanuit een sterke positie met de CVP te kunnen onderhandelen. In deze strategie paste het liberale Taalvergelijk van Luik van januari 1966, dat onder meer voorzag in uitbreiding van taalfaciliteiten in dertien gemeenten rond Brussel. De francofone meerderheid binnen de unitaire PVV had het duidelijk gehaald. De Vlaamse liberalen, Grootjans en Vanderpoorten, kregen de ondankbare rol toegespeeld dit onmogelijk compromis voor hun LVV-publiek te verdedigen, met de moed der wanhoop. Ze kregen het te verduren, vooral vanuit Willemsfondshoek, maar gingen in Luik naar Canossa.

Aan hun Vlaamsgezindheid kon nochtans niet getwijfeld. Cynische commentatoren simplifiëren het proces tot: ze betaalden aan Vanaudenhove en die betaalde terug met ministerposten. Het klopt

«De drie nationale partijen hebben zich voor het beginsel van de culturele autonomie uitgesproken. Hoe lang zal men echter nog talmen om na te gaan of, in een atmosfeer van volkomen gelijkheid en wederzijds vertrouwen, vrijzinnigen en gelovigen tot een pact kunnen komen, dat een culturele autonomie voor iedereen aanvaardbaar zal maken.»

(Het *Volksbelang*, 21 april 1962)

inzoverre dat inderdaad alle ministers aan Vlaams-liberale zijde in de in maart 1966 gevormde regering Van den Boeynants prominente LVV-leden waren: Grootjans, Vanderpoorten, De Clercq en De Winter. Een minder gekleurde interpretatie van dit zogenaamde verraad, van deze 'Trahison des clerics', zou kunnen wezen dat er rationeel gezien niet meer te 'rapen' viel in de gegeven PVV-omstandigheden en dat de tactiek van de communautaire toegeving op termijn een goede strategie was. Wat moesten Grootjans en de zijnen bewijzen? Aan de rest van de PVV dat LVV-ministers even honorabel en efficiënt waren als de traditionele telgen uit de Vlaamse lelijaards-milieus van weleer. Aan hun Vlaams LVV-publiek dat een liberaal beleid in Vlaanderen mogelijk was zonder band met de klassieke franskiljonse achterban. Aan zichzelf het vertrouwen in een strategie die meende dat deze stap de eerste was op de lange weg naar een Vlaamse PVV met een ander ideologisch gelaat dan de Franstalige liberalen.¹³

Een minister van onderwijs met ideeën over fundamentele vernieuwing (1966-1968)

Toen Grootjans in maart 1966 minister van Onderwijs werd, en Vanderpoorten van Binnenlandse Zaken, keek de Vlaamse publieke opinie er in de eerste plaats op toe of deze PVV'ers wel voldoende Vlaamse ruggespraak vertoonden. Met de nodige lef - de Franstalige ministers en vooral de Brusselse liberalen manoeuvreerden tegen - vaardigden zij de uitvoeringsbesluiten uit van de Taalwetten die de vorige regering Lefèvre drie jaar had laten sluimeren. Naast de normatieve orde op zaken moest ook in de praktijk veel rechtgezet worden, inzonderheid dan in het verkommerd Nederlandstalige onderwijs in de Brusselse agglomeratie. Grootjans wist dit deelbudget van 30 naar 136 miljoen op te trekken, opende het ene schooltje na het andere, sloot onwettige Franstalige instellingen in de randgemeenten, bouwde een volwaardig Vlaams Rijksinstituut voor Vertalers en Tolken uit in Brussel. Beleid en inplanting waren niet lukraak. Hij gaf vooraf een bekwaam universitair, Dr. George Kint, opdracht tot een lijvige sociologische analyse, één der eerste

operationele wetenschappelijke studies over Brusselse taaltoestanden.¹⁴

Humanistische vuist in fluwelen handschoen. Wat geeft dat: een soliede vrijzinnige op onderwijs acht jaar na het Schoolpakt? In het geval van Grootjans, een stevige vuist in de fluwelen handschoen, niet bereid een duimbreed toe te geven op de heilige humanistische principes, maar wel bereid tot dialoog met de ideologische overzij. Op het kabinet keek Opsomers portret van Kamiel Huysmans welwillend toe hoe Grootjans in vele gesprekken met Mgr. Daelemans de godsvrede der jaren 1920 overdeed, maar nu om in de twee netten parallel te denken over en te werken aan fundamentele onderwijshervormingen naar inhoud en vorm. Grootjans lanceerde overigens ook de idee van de pluralistische school (waarvoor pas in 1983 door minister Calewaert de eerste structuren werden ingevoerd), met gewestelijke comités waarin mensen uit de diverse netten zouden samenwerken.

De periode van 1966 tot 1968 was te kort om de ideeën volwaardig gestalte te geven. Toch waren het op de lange lijn van dit moeilijk departement beslissende jaren, waarin keuzen werden gemaakt waarop niet meer werd teruggekomen, inzake het vso en de depolitisering bij benoeming en promotie. Dat laatste leek Grootjans de goede weg om te bereiken dat leraars in het Rijksonderwijs niet langer in de verleiding zouden komen om, omwille van het smeer, hun politieke opinie te laten prevaleren op hun pedagogische opdracht; de goede weg ook om partijen en vakbonden te ontmoedigen om scholen te zien als onderdelen van hun cliënteel. Concreet keek Grootjans daarbij twee kanten op. Het Rijksonderwijs hoopte hij los te weken van de BSP: de rode strategen K. Huysmans en M. Buset hadden expliciet laten blijken dat ze het Rijksonderwijs als hét medium zagen om ooit een socialistische meerderheidspositie te vestigen. Maar Grootjans wou ook het Vrij Katholiek Onderwijs uit de ban halen van één partij, door te tonen dat na Vanaudenhoves proces van deconfessionalisering een PVV-minister evengoed als een cvp-collega het welzijn van de Guimardstraat kon behartigen. Extrapoleert men deze mini-tactiek op het heel brede domein van de sociale structuren in de samenleving, dan komt Grootjans' strategie te

«Meent U niet ... dat wij veeleer aan de pluralistische en kwalitatieve uitbouw van het rijksonderwijs moeten denken.»

(Toespraak Zonhoven, 27 mei 1967)

voorschijn over de herverdeling der politieke krachten in België, zoals hij dat in de jaren 1973-1977 zal expliciteren.

Liberaal accenten in onderwijs. Grootjans is zonder twijfel een der grondleggers van het VSO¹⁵ en het is niet zijn fout dat één en ander daarmee achteraf fout gelopen is. Maar de basisopties komen uit zijn beleid en zijn braintrust. Hij introduceerde de driedeling in observatie-, oriëntatie- en determinatiegraad, de vermindering van de lestijd en de inschakeling van alle onderdelen in één globaal systeem. In juni 1967 formuleerde hij de filosofie van zijn beleid: polyvalentie, zodat men soepel kan uitwijken en overschakelen; intense bruggetjes tussen de school en de latere beroepswereld; een harmonische balans tussen algemene vorming en professionele opleiding. De eigen liberale noot ligt in de eis om in de lessen geen fletse neutraliteit, maar een rijke waaier van levensbeschouwelijke waarden pluralistisch aan te bieden.¹⁶ En nog liberaler: de idee dat dit systeem niet gemaakt is om een nieuwe sociale elite, wel een intellectuele elite te produceren.

De introductie van het vso diende in zijn ogen bij wijze van experiment te gebeuren en slechts na positieve test te worden veralgemeend.¹⁷ Dat was ook zijn houding toen hij later, in 1971, onder die voorwaarde vanuit de oppositie in de Antwerpse gemeenteraad, zijn steun verleende aan de invoering van het vso in het stedelijk net.¹⁸ Zijn rijke ervaring als onderwijs-minister en als pluralist maakte hem ook tot de ideale partner voor gouverneur Andries Kinsbergen en anderen toen die in 1971 een ideologische consensus zochten om UFSIA, RUCA en UIA in één structuur onder te brengen.¹⁹

1968-1973: het uur voor een open en Vlaams liberalisme

Ongetwijfeld was Frans Grootjans ontgoocheld over de val van zijn regering op 7 februari 1968. Zijn huiswerk als minister was lang niet af. Toch was hij één der eersten, zonet de enige, onder de Vlaamse liberalen die de essentie van 1968 juist ingeschat heeft, namelijk niet als een anekdotisch gebeuren van een handvol revolterende studenten die Leuven-Vlaams, Brussel-Vlaams en boven op nog wat inspraak en afbraak

«Geen proefkonijnen voor pedagogische theorieën»

(*Het Volksbelang*, 3 januari 1959)

«Wij zijn samen bezig een tijdperk, wellicht een beschaving, af te sluiten. Het typische is dat deze revolutie zich niet voltrekt vanuit het proletariaat, maar vanuit de rangen der universiteit. Voor ons duikt een generatie op die niet langer begaan is met de vrijwaring van de materiële verworvenheden.»

(15 juni 1969)

binnen die vervlaamste universiteiten opeisten, maar als een breed maatschappelijk gegeven, als een emancipatie-stroming naar een open society en een nieuw ethisch gedragspatroon, ook bij vele gelovigen. Daarin lag een unieke kans voor een neo-liberalisme, neo op ethisch vlak dan. Hoezeer hij ook een man van orde en tucht was, wars van anarchistische avonturen, Grootjans zag dat wat hem eerst een aanslag leek op het gezag, in feite een rationele relativering was van ouderwets paternalisme, dat de jongeren signalen uitstuurden die overweging verdienden en dat wat de jeugd ter discussie stelde - op het vlak van ethiek, mensenrechten, vrijheid van opinie en nog zoveel meer - door de liberale partij al die jaren schromelijk verwaarloosd was, zoals overigens ook door de andere partijen.

Zoals nog wel meer 'ouderen' van toen heeft Grootjans in die constellatie van 'alles in vraag stellen' de tactiek van de 18-jarige contestantanten overgenomen om vastgeroeste posities binnen de PVV los te wrikken. De relatieve mislukking van de door Vanaudenhove gevoerde tricolore kiesstrijd in maart 1968 gaf hem het extra-steuntje, nodig om een waardige autonome positie van de Vlamingen in de partij bespreekbaar te maken. Het LVV bond de kat de bel aan. Zijn voorzitter, Karel Poma, sprak de brandstichtende woorden waardoor op 6 april het Taalvergelijk van Luik afgezworen werd. Op 11 mei maakte het LVV het eisenprogramma van de Vlaamse cultuur- en strijdverenigingen bijna geheel tot het zijne, en, nog uitdagender binnen het liberale wereldje, eiste het evenredige vertegenwoordiging op voor de Vlamingen op de PVV-PLP-lijsten te Brussel. Dat laatste was echt een tactische tijdbom, die er in slaagde de Franstalige Brusselaars jarenlang tot uitzinnige daden te bewegen. Ze leidde ook tot de afscheiding van de Blauwe Leeuwen (in september 1969) en was finaal de katalysator die de oprichting der geregionaliseerde partijen mogelijk maakte in 1971-1972.

Architect van de vervlaamsing der PVV. In een complex proces als dat van de taalkundige splitsing van de PVV, dat ik op een andere plaats genuanceerder heb uiteengezet,²⁰ is het onbegonnen het aandeel van de diverse acteurs precies af te wegen. Aan Vlaamse zijde werd een grote rol gespeeld door het Willemsfonds en zijn invloedrijke voorzitter Adriaan Verhulst. door *Het Laatste Nieuws* en diens discrete directeur Albert

Maertens (de 'backing' van Vlaamse liberalen via zijn krant was onvolprezen) en natuurlijk door het LVV. Van buiten uit lijkt het alsof Vanderpoorten dé grote gangmaker was en niet Grootjans. In feite speelden ze perfect samen: Vanderpoorten, opnieuw LVV-voorzitter vanaf 1968, uiteraard meer op het podium,²¹ Grootjans discreter, maar onvermoeibaar als ideoloog en architect van de strategie. Aan dat soort gecombineerd talent ontbrak het toen totaal aan Franstalige liberale zijde. Ook dat is een factor in het concrete succes van de LVV-plannen. Grootjans kon hierop trouwens rekenen in zijn tactiek. Hij moest 'slechts' permanent uitdagen. De francofone liberalen zorgden wel voor de blunders, de interne scheuren, het moordend en uitzichtloos opbod tegen het FDF, waardoor de Brusselse PLP in 1978 op één zetel terugviel. En het waren de Franstalige Brusselse liberalen die in juni 1970 de Napelsstraat verlieten, niet de Vlaamse PVV. In die zelfde fase (1968-1971) wist Grootjans de Vlaamse PVV om te buigen van een 'Pest voor Vlaanderen'-imago tot een partij even Vlaams-zuiver op de graat als de Volksunie. Ik weet pertinent dat hij het was die in deze jaren besliste over de koerswijzigingen. Hij vertelde aan Verhulst en mij, toen we voorzitter en secretaris van het Willemsfonds waren, wanneer hij vond dat in liberale hoek het begrip 'federalisme' en 'gewestvorming' niet langer taboe hoefden te zijn. Deze communicatie was vertrouwelijk.²² Als het opportuun was, sprak Grootjans deze taal ook op het publieke forum.

Superieure tactiek: van Vlaamse vleugel tot Vlaamse PVV. Het mooiste staal van zijn impact, in een geprivilegieerd uur der waarheid, dateert uit maart 1970. Een PVV-PLP- congres poogde nog maar eens een totale consensus te bereiken binnen de partij over de taalproblemen, net als in Luik in 1966. De francofonen mikten opnieuw op een Vergelijk, naar het recept van toen, maar vergaten dat het vier jaar later was en 1968 intussen voorbij was. Over de culturele autonomie raakte men het prompt eens, maar het statuut van Brussel leidde tot een onoverbrugbare kloof. De Vlaamse PVV-ers gingen zich apart beraden, stelden een eigen nota op waarin ze Brussel beperkten tot de negentien gemeenten. De pseudo-unanimité van 1966 was voorbij. Het verschil in standpunt lag open en bloot. Het was de eerste demonstratie vanwege Grootjans en Vanderpoorten van de autonome macht van een 'vleugel', die morgen 'partij' zou heten. De

Franstaligen hebben Grootjans' lef begrepen en niet aangedrongen op een imperatief mandaat over Brussel, niet meer op een partijdiscipline in een partij die er geen meer was.²³ W. De Clercq en E. Jeunehomme kregen de taak als 'gematigden' om die schijn, onder pseudo-leiding van Pierre Descamps, nog even op te houden. Grootjans kon nu rustig de rol van de 'onverzoenlijke' spelen. In de stemming in de Senaat op 9 juni 1970 stonden liberalen loodrecht tegen elkaar. De Brusselaars traden uit de officiële partij. Enkele weken later, op 11 augustus, schreef Grootjans vanuit zijn vakantie-oord de bevrijdende woorden aan Vanderpoorten en De Clercq, de vraag om een Vlaamse PVV op te richten. De rest was toilet. Op 8 mei 1971 was er een voorlopig bureau, op 7 mei 1972 een formele PVV, telkens onder de leiding van Willy De Clercq. Maar het scenario was Grootjans' werk. Ook het superieur tactisch spel om in 1971 de Vlaamse liberale stemmen pas aan te bieden om premier G. Eyskens een twee derden meerderheid te laten bereiken voor zijn wet op de cultuur-autonomie, nadat Eyskens het door het Willemsfonds en het LVV-triumviraat voorbereide cultuurpact ter bescherming van de ideologische minderheden had aanvaard, behoort tot Grootjans' onverzettelikhedensfase.²⁴

Wie er één moment mocht aan twifelen dat Grootjans de sterke hand had in dit proces van de opsplitsing der liberale partij, leze zijn in deze bundel afgedrukt *Manifest van de Vlaamse liberalen* van juni 1971, dus vóór de formele oprichting der Vlaamse PVV. Grootjans legt haarfijn uit waarom het de moeite is die nieuwe partij, met een eigen gelaat op te richten: politiek moet opnieuw geloofwaardig worden,²⁵ de jongeren moeten bij het beleid worden betrokken, de verafgoding van de Staat moet plaats maken voor beloning van privé-initiatief, de ideologische minderheden moeten worden beschermd door een pact, het BRT-monopolie dient doorbroken om een betere persvrijheid en ook hier een vrije markt te realiseren, aandacht is nodig voor nieuwe sociale problemen, doch de RMZ dient beter beheerd en gecontroleerd. Het zijn thema's die het politieke forum tussen 1971 en 1989 gedomineerd hebben.

Ik wil nog iets kwijt. Grootjans' vlaamsgezindheid staat buiten kijf. Toch was de vervlaamsing der PVV voor hem geen doel op zich, geen 'art pour l'art', Ik haal mijn argumenten daarvoor uit twee terloopse

«Want vele jongeren zijn gegrepen door het tijdsgebeuren waarin ze een actieve rol willen spelen. Veelal onder andere vormen dan diegene waaraan wij gewend waren, doen ook zij aan politiek, waarbij ze echter rusteloos op zoek zijn naar meer geloofwaardigheid.»

(*Manifest* juni 1971)

«De regionalisering is geen zuiver Belgisch verschijnsel. Ook in vele andere landen - waar taal en cultuur geen tegenstellingen oproepen - ziet men er een middel in om de besluitvorming dichter bij de burger te brengen.»

[21 maart 1973)

uitlatingen in een speech van Grootjans als kersverse PVV-voorzitter op 4 maart 1973. Eerst: «deze groei [van de PVV] was onderbroken geworden door de communautaire conflictsituatie, die de fundamentele politieke vernieuwing in ons land tijdelijk zou onderbreken», met andere woorden wat Grootjans echt interesseert, is een politieke verschuiving op basis van de open-society beweging van 1968. Daarna zegt hij zijn steun toe aan de regionalisering in België, omdat «zij immers de democratie dient», met andere woorden de federale evolutie is niet dierbaar uit Vlaams-nationale overwegingen, maar slechts wegens het democratisch, zeg maar liberaal, gehalte ervan.²⁶

Een ideoloog die partij-voorzitter wordt (1973-1977)

Toen de Vlaamse PVV in mei 1971 informeel en in mei 1972 formeel werd opgericht, werden Willy De Clercq voorzitter, Herman Vanderpoorten en Frans Grootjans ondervoorzitter. Het had net andersom kunnen zijn. Dit triumviraat had, er terecht op rekenend dat het het volle vertrouwen had van de nagenoeg integrale achterban, op zijn eentje de stap van de opsplitsing gezet. Samen waren ze ijzersterk. Er was geen meer complementair gezelschap denkbaar om de teugels te nemen. Willy De Clercq sprak met zijn charismatisch optreden het brede kiezerspubliek aan, hij kon het best de liberale boodschap op natuurlijke en evidente wijze voor het TV-scherm 'vertalen'. Vanderpoorten was de ideale 'debater' in het parlement, genoot er zowel bij de extreme flaminganten als bij wallinganten groot prestige als ironisch en subtiel specialist van de communautaire problemen. Grootjans was, meer dan beide anderen, man van doctrine, al kon hij in parlementaire debatten even scherp uit de hoek komen, en al heeft hij in de Tv-reeks 'Ieder zijn waarheid' met veel lef en talent het liberale standpunt vertolkt. Maar hij voelde zich het best in zijn vel als ontwerper van ideeën, en nog liefst van lange-termijn-doctrine, bruikbaar en duurzaam over concrete verkiezingen heen. *Het Laatste Nieuws* heeft het met zijn 'koppen' rond de oprichting der PVV in mei 1972 goed aanvoeld en weergegeven: «Willy De Clercq voorzitter met 97th. der stemmen», «Vanderpoorten geeft partij gestalte», «Grootjans doet oproep tot

progressisten».²⁷

Macht via woord en idee. In januari 1973 kreeg de PVV opnieuw kans in een regering te treden, en wel in een drie-partijen-formule onder leiding van Edmond Leburton. De weg lag breed open voor een nieuw ministerschap voor het triumviraat dat in 1966-1968 glansvol dat examen doorstaan had. De Clercq en Vanderpoorten zetten de stap. Grootjans weigerde en was dus meteen dé kandidaat-voorzitter der partij, inderdaad verkozen zonder tegenkandidaat en zonder tegensputteren. Mijn interpretatie: deze vorm van machtsuitoefening lag hem het best, niet zozeer met het oog op macht over anderen, dan omwille van het demonstreren van de macht van het woord en van de idee, via het gedachtengoed dat hij al zo lang in het hoofd had en waarvoor hij nu de kans tot uitwerken schoon zag. Het was Grootjans al vele jaren een doorn in het oog dat het liberale programma ook na het aggiornamento van Vanaudenhove, zo weinig diepgang vertoonde, zo pragmatisch, zo opportunistisch was. Grootjans' versie van de euforie van de macht is die van het woord als wapen, die van het zelf kunnen bepalen van nieuwe trends. Het was op het concrete moment 1973 wel een behoorlijk risico. Het is waaghalzerij de partijlijn scherp te definiëren op het moment dat die partij in de regering stapt, een drieledige dan nog wel, waarin elk van de partners, veel meer dan in een tweepartijenformule die ofwel meer travaillistisch ofwel meer economisch-liberaal geprofileerd is, naargelang van de fractie die binnen de CVP de toon aangeeft, water in hun ideologische wijn moeten doen. Regeringsloyauteit en operationaliteit vergen pragmatisme en dat ligt niet gunstig voor doctrinaire maagdelijkheid. Al deze hinderpalen hebben Grootjans niet belet een helder partij-imago na te streven, en 'zijn' ministers meteen te waarschuwen dat hij hun beleid zou afwegen aan de partij-doctrine.²⁸ De andere intellectuele uitdaging voor Grootjans was deze dat hij niet langer vrijblijvend ideeën lanceerde, maar als voorzitter de volle verantwoordelijkheid moest torsen van zijn zelfgemaakt scenario. Het gaf hem de extra kick van de uitdaging dat niet enkel je partijgenoten, maar ook het brede publiek je ideeën moeten begrijpen en aanvaarden.

Frans Grootjans heeft tijdens zijn voorzitterschap

«De slechtste dienst die wij onze ministers zouden kunnen bewijzen bestaat erin ze voortdurend gelijk te geven.»

(21 maart 1973)

enkele fundamentele liberale charters zelf en in persoonlijke naam geschreven en uitgesproken, reeds op de dag van zijn ambtsaanvaarding, op 4 maart 1973, en ook in maart 1976. Hij heeft een ruime groep medestanders gemotiveerd om met hem denkwerk te verrichten tijdens de vele partijcongressen, waarmee hij de partij in hoog tempo tot intellectuele reflectie dwong rond de thema's die hij als essentieel aanstipte: de centrum-idee (1974), het doorbreken van het BRT-monopolie (1974), de ontvetting van de staat (1975), het sociaal gelaat van het liberalisme (1976), de vrije onderneming (1976). Maar er is iets nog veel merkwaardigers dat me bij het herlezen van deze teksten telkens weer trof. Bijna niets van dit ideologisch geweld uit 1973-1977 is niet in essentie door Grootjans al verwoord in teksten van vóór, vaak van lang vóór 1973. Deze vaststelling bewijst de grote impact van de Grootjans-lijn op de Vlaamse PVV, van de dag dat ze op eigen vleugels ging vliegen (in feite al in 1968-1970) tot op heden.

Een ethisch-progressief liberalisme. In de regerings-verklaring van de ploeg Leburton van 26 januari 1973 stond, voor het allereerst in onze parlementaire geschiedenis, een passus die het abortusvraagstuk bespreekbaar moest maken. Dit had Grootjans persoonlijk doorgedruwd. Daarvoor had hij de CVP moeten forceren, maar vooraf ook de conservatieven in eigen liberaal milieu. Die klip had hij omzeild door het oprichtingscongres van de PVV in mei 1972 geheel voor de ethische kwesties te reserveren. In de euforie van de verworven autonomie, vrij om in de Vlaamse PVV een veel vrijzinniger en progressiever koers te varen dan in de veel meer door overgelopen conservatieve katholieken bevolkte en dus humanistisch-vleugellam gemaakte Brusselse en Waalse zusterpartijen, zag Grootjans op dit congres de kans schoon om voor vele 'brave' liberalen toch wel schokkende resoluties te laten stemmen. In de wetgeving inzake echtscheiding moest elke discriminatie tussen man en vrouw verdwijnen. Abortus diende gelegaliseerd op medische, maar zelfs op sociale en ethische indicatie, met beslissingsrecht van de vrouw, zij het na advies van twee artsen. De privacy moest waterdicht afgeschermd worden en elke censuur in de artistieke sector verbannen. De strafrechtelijke gevolgen van overspel en concubinaat geschrapt. Zelfs een delikaat punt dat homofielen meer

rechtszekerheid zou bieden, en in de Commissie door oudere, knarsetandende partijgenoten werd afgeschoten, werd in de algemene vergadering opgevestigd. In zijn slottoespraak - hij stuwde het hele gebeuren in de door hem gewenste richting - sprak Grootjans als goede tacticus de woorden die kritiek van katholieke PVV-ers moesten voorkomen, namelijk dat dit forum blij gaf van eerbied voor eenieders overtuiging en van tolerantie. Hij richtte zich expliciet tot de vele vooruitstrevende katholieken (een handig understatement om te demonstreren dat andere gelovigen eigenlijk niet thuis hoorden in zijn PVV) «die willen bijdragen tot de herziening van een levenssfeer die in ons land al te lang beheerst is geworden door levensbeschouwelijke engheid».²⁹ 1968 was toch ook voor de kerkelijken een uur van emancipatie geweest? Met de hulp van zijn bekwame commissie-voorzitters, mevrouw Lucienne Herman-Michielsens, Herman De Croo en André Van den Bunder, had Grootjans een niet mis te begrijpen «oproep tot de progressisten» geplaatst, hopen op het overkomen van vooruitstrevende katholieken, die de Roomse moraal te eng vonden en personalistische socialisten die het marxistisch jargon beu waren. Reeds vroeger, in een editoriaal in *De Nieuwe Gazet* van 23 mei 1965, had Grootjans zich erover verheugd dat in de verkiezingen van dat ogenblik ook veel socialisten naar het liberalisme waren overgekomen. Sociologen visten uit dat 185.000 van de 470.000 nieuwe PVV-kiezers gewezen BSP-stemmers waren. Het sterkte hem, tussen 1965 en 1977, om de PVV, veel meer dan tijdens de operatie-Vanaudenhove, uit te bouwen tot een ontmoetingsplaats voor 'geëmancipeerde gelovigen' en 'geëmancipeerde vrijzinnigen'. Een volwaardig alternatief voor het christelijk réveil van Tindemans. Op het eerste congres dat de PVV ooit wijdde aan de cultuurproblematiek, te Dworp in november 1974, ontwikkelde Grootjans het opeisen van vrijheid in de cultuursector.

Bouwstenen voor het Centrum. En zo zitten we prompt in de Centrum-partij-idee, een ander kernstuk van Grootjans' strategie, die van het herschikken der politieke kaarten door een nieuwe polarisatie los van de 19de-eeuwse stereotiepen. Rond 1972 stonden bij hem wellicht elementen als ethische openheid, anticensuur, tolerantie centraal, maar de idee moet genuanceerd worden met ingrediënten die vooral vóór en na 1972 in Grootjans' uitspraken terug te vinden zijn. Vóór 1972 is

«De verkiezingsuitslag heeft ook onthuld dat ook heel wat werknemers, die tot nog toe voor de BSP stemden deze partij loslaten. Naarmate het proletariaat wegschrompelt krijgt een centumpartij als de r-vv een veel grotere aantrekkingskracht.»

(*Het Volksbelang*, 29 mei 1965)

het meestal impliciet en in ovo; ik denk aan het zopas geciteerde editoriaal over de wenselijkheid van overlopende socialisten in 1965 en aan Grootjans' huiver in de stakingswinter 1960-1961 voor dat ander soort van harde vakbondssocialisten.³⁰ In Grootjans' speech als kersverse voorzitter (maart 1973) wordt de idee geëxpliciteerd, maar nog niet voor eigen rekening genomen: «Sommigen spreken over progressieve frontvorming, anderen zijn op zoek naar een grote centrumpartij. Het is nog wat te vroeg om daaromtrent definitieve uitspraken te doen»; wanneer de institutionele crisis zal zijn opgelost - en de taalpartijen hun zin verliezen - zal «de politieke kaart vereenvoudigd worden door een polarisatieverschijnsel... waarin het liberalisme de bedding van een grote politieke stroming blijkt te zijn». Op het PVV-congres van 17 november 1973 lanceert Grootjans al de idee in eigen naam, op grond van een dubbele uitdaging, de 1-mei-oproep van Collard uit 1969, en de eigen ervaring met nieuwe regeringsverantwoordelijkheid van de liberalen, die nu veel meer dan in 1966-1968 moeten optornen tegen een verstaatsingstrend die enorm is toegenomen, nu de liberalen vijf jaar lang niet meer in de regering zaten.³¹ In oktober 1974 wordt alles in het colloquium «Bouwstenen voor het Centrum» mooi afgebakend.³² Het is nu zonneklaar dat de Centrum-Beweging zowel pleit voor ethisch progressisme als voor anti-travaillisme en voor een gezonde vrije markteconomie waarbij de Staat qua initiatieven en budgetten streng aan banden moet gelegd worden. In een speech van 16 mei 1987 is Grootjans nog steeds zijn geloof in de centrum-idee niet kwijt.³³

Een sociaal liberalisme. Dit laatste zinnetje toont zonneklaar aan dat Grootjans' liberalisme op het sociale vlak geen conservatieve tint vertoont. Dat zou in strijd geweest zijn met een stoere traditie die precies wil dat in Vlaanderen het liberalisme steeds veel beter uitgebouwde sociale structuren bezat dan in Franstalig België. Begin 1972 had volksvertegenwoordiger Emiel Flamant trouwens op het LVV gewaarschuwd dat de op te richten PVV een sociale taak had. Ook voor Grootjans is, en dat sinds het prille begin, «liberalisme zonder solidariteit egoïsme».³⁴ In december 1970: «de liberaal moet steeds aan de kant van de zwakken te vinden zijn».³⁵ In zijn Liberaal Manifest van juni 1971 pleit hij voor «het centraal stellen van de sociale vraagstukken». En ironiserend tegenover degenen die het liberalisme van nu nog steeds willen

«Een verzamelplaats van al die Vlamingen die, vertrouwend op de bevruchtende werking van een sociaal geïnspireerde markteconomie toch ook gesteld zijn op een open samenleving.»

(Speech 16 mei 1987)

vereenzelvigen met het 19de-eeuwse kapitalisme: «deze bezorgdheid voor de minst sterken zal alleen diegenen verbazen die het liberalisme haast uitsluitend als een economisch geïnspireerde levensvisie bejegenen».³⁶ In november 1973 maakt hij de visie nog scherper door te pleiten voor participatiedemocratie op alle vlakken van politiek en economie en door te stellen dat de structuren van zowel vakbonden als patroons al te weinig democratisch zijn ingericht en zich uit verstarring verzetten tegen economische vernieuwing en dynamiek. Hij pleit voor sociaal liberalisme, maar tevens voor de persoonlijke prestatie, verdienste en verdiende beloning.³⁷

Bouwstenen voor het economisch neo-liberalisme. En dat is dan weer de aanloop voor Grootjans' ideeën over economisch neo-liberalisme, die in één globale visie met zijn sociaalliberalisme moeten worden begrepen. Hij herinnerde er aan, bij de inhuldiging van het von Mises-instituut in mei 1984, dat de lectuur in 1946 van Friedrich von Hayek's *Road to Serfdom* hem toen diep beïnvloedde en dat hij later ook Wilhelm Röpke en Ludwig von Mises is gaan bestuderen. In een speech van maart 1976 betreft hij de onmacht van de overheid «tegenover de macht van de steeds driester wordende pressiegroepen, die hun georganiseerd egoïsme niet willen of kunnen bedwingen»;³⁸ en dat is, vermoed ik, een echo van de voor hem frustrerende ervaring met de wurggreep der vakbonden uit 1960-1961, waartegen een treffende liberale kiesaffiche van 1961 zich afzette.³⁹ In dezelfde speech beroept hij zich op Milton Friedman, een andere paus die de liberale jongeren onder de leiding van Guy Verhofstadt zo gretig citeerden om hun economisch neo-liberalisme te adstrueren op het einde van de jaren 1970. In zijn von Mises-speech van 1984 herinnert Grootjans er terecht aan dat dit radicaliseringsproces van de PVV niet in 1979 gestart is, maar een lange rijpingsfase kende lang voor de oliecrisis van de tweede helft der jaren 1970. Hij herinnert aan de door hem georganiseerde PVV-congressen over de vermageringskuur voor de staat in 1973 en 1975 en wijst er met enige nostalgie op dat veel van zijn liberale vrienden hem toen niet zo goed begrepen hadden. Hij had er kunnen aan toevoegen dat hij trouwens allang voor 1973 deze lijn van sanering der staatsfinanciën had vertolkt en zelfs in praktijk gebracht. Als minister van Onderwijs had hij in april 1967 gewaarschuwd voor de te zware belasting van het rijksbudget.⁴⁰ Bij de

«De stijging van de uitgaven is te groot in vergelijking met onze mogelijkheden; leven wij niet boven onze stand 1»

(april 1967)

vorming van de regering Leburton in 1973 hamerde hij op de toenemende inflatie, door ongecontroleerde staatsuitgaven en een ontstellend gebrek aan zelfdiscipline en eiste hij een orthodox budget. Met evenveel felheid haalde hij in een merkwaardige speech voor het Verbond van Christelijke Werkgevers, in maart 1976, uit tegen het toenemend 'racisme antipatron' de verdachtmaking van ondernemers als sociale groep en de poging vanuit anarchistische hoek om de vrije onderneming neer te halen, terwijl de vrije-markteconomie precies de hoeksteen is voor elke parlementaire democratie.⁴¹ Het is duidelijk dat de toenemende druk van de crisis de liberale ministers en politici in de jaren 1981-1987 gedwongen heeft tot het leggen van de volle klemtoon op het economische luik van het liberalisme en dat het saneren van de staatsfinanciën en besparingen allerlei obsessionele allures ging krijgen. Grootjans was, met zijn verleden van neo-liberaal avant-la-lettre, dan ook goed geplaatst om in een fundamentele speech, tijdens het ideologisch congres van het LVV, op 28 mei 1988, voor deze schraalheid te waarschuwen. Ik citeer hem: «Door een al te eenzijdige benadering van de liberale levensvisie heeft men te nadrukkelijk de klemtoon gelegd op de economische aspecten ervan. Onvoldoende of geen aandacht is daarbij gegaan naar minstens even belangrijke facetten, als daar zijn: de grootst mogelijke persoonlijke vrijheid op filosofisch, cultureel en ethisch vlak, de openheid en de verdraagzaamheid, het antiracisme, de solidariteit met de medemens.» En verder: «Dit liberalisme moet gedragen worden door een hartverwarmende grootmoedigheid en een sterk ontwikkelde zin voor rechtvaardigheid.»⁴²

'Invitation à la valse' voor socialisten en katholieken. Als partijvoorzitter heeft hij naast het 'grote denkwerk' ook de dagdagelijkse probleempjes en beslissingen moeten verzorgen, temeer daar voor de hele duur van zijn ambt zijn partij in regeringen zat. Maar de langetermijn lag hem nu eenmaal meer dan de korte. Ik moet dus nog iets vertellen over zijn strategie.

De finaliteit is, denk ik, een dubbele losweking van traditionele SP- en CVP-kiezers naar zijn liberaal centrum toe, als een aantrekkelijk alternatief door zijn vrije en frisse tolerante kijk op ethiek en

cultuur, én door zijn gematigd, sociaalvoelend, economisch liberalisme. Hoe dacht Grootjans zijn dubbele doorbraak te bereiken? Voor socialistische kandidaat-kiezers was geen specifieke tactiek nodig. Hij wist dat ze uit éénzelfde 19de-eeuwse stam kwamen en dat de stap niet zo groot was. Socialisten en liberalen zien immers beiden de vrijheid als doel, maar 'harde' socialisten willen dit goede doel bereiken langs de weg van de dwang; 'zachte' socialisten kunnen beter meteen liberaal worden. Voor gewezen CVP-kiezers lag het iets moeilijker. Vooralsnog achtten gelovigen zich veilig binnen katholieke structuren (school, Kerk, kliniek, mutualiteit.. ..) en die structuren voelden zich traditioneel het best beschermd door de CVP. Van audenhove had met zijn opening naar de gelovigen toe, in 1961, individuele katholieken wel, ten dele, weten te verleiden met zijn nieuwe PVV, maar de structuren waren gebleven wat ze waren. Grootjans' strategie sloeg op deze laatste. Hij gaf reeds zijn kaarten bloot als minister van Onderwijs in 1966-1968, toen hij, zoals ik reeds hoger aanstipte, overvloedig aantoonde dat een liberale excellentie ook een begrijpende minister voor het vrije katholiek onderwijs kon zijn. Het zat hem dan ook dwars, in 1973, dat de commissie-Cool die bij de vorming der regering Leburton bij de diverse partijen de belangen van dit onderwijs gaan bepleiten was, achteraf enkel de CVP dankte voor de goede zorgen. In een commentaar van toen stelt hij de 'Guimardstraat' dan ook de pertinente vraag of «zij de toekomst van dit onderwijs uitsluitend in handen blijven geven van een politieke partij, die bij iedere verkiezing achteruitgaat».⁴³ Dat laatste was inderdaad Grootjans' realistische hoop, namelijk dat de CVP te zwak zou worden als uniek schild. In maart 1976 deed hij een analoge zet, maar nu ten overstaan van het Verbond van Christelijke Werkgevers dat hem voor een spreekbeurt had geïnviteerd. Aan die patroons biedt hij een programma aan van een vrije markteconomie dat ver afstaat van het asociale 19de-eeuwse liberaal kapitalisme, een herwaardering van de initiatiefrijke patroon en een gestructureerde reactie tegen de systematische afbraak van het gezag door steeds driester wordende pressiegroepen, waarmee hij actieve anarchistische groepjes binnen de syndicaten viseert.

Het is zo dat deze 'invitation à la valse' gericht tot de christelijke structuren uiteindelijk niet denderend veel

heeft uitgericht. Maar dat was in 1973-1977 geen beoordelingsfout. De strategie van Grootjans werd, onverhoopt en jammer voor hem, niet operationeel, omdat de nieuwe CVP-voorzitter Wilfried Martens, ondanks zijn originele sympathie-betuiging voor de pluralistische school en toenadering tot de doorbraak-socialisten, uiteindelijk de specificiteit van de CVP als koepel voor zeer diverse standen met het christelijk ethisch réveil als bindmiddel, opnieuw totaal ging vooropstellen.

Een actieve 'éminence grise' (1977 tot nu)

De voor de PVV minder succesvolle verkiezingsuitslag van 17 april 1977 was voor Frans Grootjans een voldoende motief om af te treden als partijvoorzitter. Deze abdicatie vergt toelichting. Ze is ongewoon in de Belgische politiek. Niemand in de PVV vroeg er overigens om. In een poging tot verklaren, wil ik liefst onderscheid maken tussen fundamentele en accidentele elementen. Het is begrijpelijk dat Grootjans ontmoedigd was, zo zag hij er ook uit, ik herinner het mij nog levendig, op TV die avond. Het was een hele opdoffer na jaren van uittekenen van een scherper en aantrekkelijker liberaal profiel. Maar ik denk dat hij de nederlaag niet aanvoelde als een accident van één dag, maar als een bewijs dat het kiezerspubliek de nieuwe boodschap niet begrepen had, anders gezegd dat het niet rijp was voor dergelijke volwassen aanpak. En dat is veel erger voor de 'ideoloog', die het precies langs die weg wil bereiken, en niet langs gemakkelijker paden. In een speech van mei 1984 laat Grootjans nog een ander aspect van zijn ontgoocheling blijken wanneer hij, terugblikkend op zijn ideologische congressen over de ontvetting van de Staat uit 1973 en 1975, zich laat ontvallen: «Ik wil hier geenszins verbergen dat vele van mijn politieke vrienden toen niet begrepen waarom ik deze onderwerpen zo belangrijk vond.» Voor zijn type van politicus was het ongeduld over het al te trage doorsijpelen van ideeën te groot. Ik heb reeds op een andere plaats betoogd dat naar mijn bescheiden mening Grootjans' zelfdiagnose te streng is geweest toen.⁴⁴ Enkele jaren later, in 1981 boekt de partij inderdaad wel electoraal succes, bereikt in Vlaanderen de nooit voordien behaalde score van 21 % en telt 28 mandatarissen in de Kamer. Deze groei

«Bij heel wat jongere geestelijken blijkt zeer duidelijk het besef aanwezig dat het katholicisme inzake zijn uitbreidingsmogelijkheden beperkt blijft, zo niets ondernomen wordt om de kerk los te maken van de politiek der cvr.»

(Het *Volksbelang*, 12 december 1959)

impliceert dat toen een even belangrijk segment Vlaamse kiezers overkwam als in de operatie-Vanaudenhove (wat Vlaanderen betreft) en dat toen een nieuw platform bereikt was waarop de partij blijvend kon rekenen, omdat die 21 % van het kiezerspubliek zich herkende in dat soort liberaal gedachtengoed. Deze doctrine is bijna geheel bedacht en geformuleerd door Grootjans in een lang rijpingsproces. Hij had er zich dus in 1977 kunnen van afmaken met een klassieke handigheid: dat de klap enkel lag aan de perfiede CVP die het odium van onpopulaire fiscale maatregelen op de PVV en minister De Clercq had weten te gooien, terwijl dat toch globale regeringspolitiek was of door de nederlaag om te praten als een strategische terugplooi voor het echte offensief. Maar dat is niet Grootjans' stijl. Hij houdt het bij geloofwaardige politiek en de onverbloemde analyse, zoals die van een kritische observator.

Dat laatste is mijn fundamentele uitleg voor het gebeuren. Ze ligt besloten in twee uitspraken van de betrokkene zelf. Een zin uit een interview van november 1988 over de abdicatie van 1977: "de politicus in mij is op 17 april 1977 gestorven".⁴⁵ En zijn eigen verzoek, in zijn afscheidsbrief van juli 1977, om in het aftreden niets anders te zoeken dan dat de partij een full-time voorzitter nodig heeft en dit niet te verzoenen is met de functie van krantendirecteur.⁴⁶ De ontgoocheling en de ontmoediging waren uiteraard ook echt. Maar deze laatste motieven zijn fundamentele.⁴⁷ Hij was inderdaad meer een ideeën-lanceerder dan een pragmatisch politicus.⁴⁸ Hij is in 1977 uit zijn politieke schelp gekropen om terug te keren in zijn observatiepost van vóór 1966, die van de observerende journalist, met toch een been in de politiek.

Een wel heel invloedrijke 'éminence grise'. Grootjans is na 1977 immers niet echt politicus-emeritus geworden. Hij bleef lid van de Kamer tot hij, in 1987, de leeftijdsgrens bereikte. Hij is zelfs nog eens even, in 1985, minister geworden, hoewel hij reeds in 1974 door de Koning eervol tot Minister van Staat was benoemd, een eer die meestal te beurt valt aan 'gewezen ministers', van wie men mag verwachten dat ze het niet meer wensen te worden. Dat had Grootjans ook zo laten merken toen. Indien hij dan toch

«De radicalisering van de PVV is niet plots ontstaan. Zij is gerijpt en ze werd reeds merkbaar vóór de crisis echt toesloeg. Slechts geleidelijk is het doorgedrongen dat we, ook in ons land, zullen te kiezen hebben tussen liberalisme en etatisme.»

(mei 1984)

nog, op 6 januari 1985, het Ministerie van Financiën aanvaardde, was het 'malgré lui', 'om land en partij te dienen' zoals dat heet, toen het kabinet Martens VI in zijn laatste maanden was, Willy De Clercq tot het ambt van Europees Commissaris geroepen werd, en dus een Vlaamse liberaal diende aangezocht met voldoende prestige om De Clercq op een sleutelministerie en als vice-premier te vervangen. Politieke vrienden, de premier, de Koning (wellicht) overtuigden Grootjans een eer te aanvaarden die hij niet nodig had.⁴⁹ Misschien lag de verkiezing tot voorzitter van de Vlaamse Raad eind 1985 hem wel beter. Dat kon namelijk gezien worden als een fin-de-carrière ere-saluut voor de beginselvaste architect van de Vlaamse PVV.

Redenen om echt ongelukkig te zijn na 1977 had Grootjans overigens niet. Hij bleef een gezagvol krantenman én parlementair, zoals in het begin van zijn politieke loopbaan, iets meer in de coulissen dan in zijn topjaren 1966-1977. Hij werd een *éminence grise* naar wie niet enkel uit beleefdheid geluisterd werd, want hij bleef, in zijn diverse functies, essentiële boodschappen lanceren, die effectief impact hadden. Het is niet voor elke scheidende politicus weggelegd.

Als lid van de Vlaamse Raad bepleitte hij op 18 december 1979 het doorbreken van het BRT-monopolie, radikaal genoeg om de Amerikaanse formule aan te prijzen, wijs genoeg om zich bij de Nederlandse neer te leggen, gelukkig dat het, zij het pas jaren nadien, tot echte realisatie kwam.⁵⁰

In maart 1984 legde hij, als oppositielid in de Antwerpse gemeenteraad de oorzaken bloot van de benarde financiële situatie van zijn geliefde Scheldestad.⁵¹ Bij de oprichting van het von Mises-instituut te Brussel, in mei 1984, maakte hij duidelijk dat de actuele interesse voor de liberale ideeën niet conjunctureel gekoppeld is aan de economische crisis, maar het resultaat is van een lange-termijn intellectueel proces, ingezet door von Hayek, von Mises en vele anderen.⁵² Als minister van Financiën diende hij op 13 juni 1985 zijn interpellanten van antwoord met een indrukwekkend betoog over het hallucinante risico van een herleving van het 12de-eeuwse Byzantium indien niet dringend werk werd gemaakt van een forse reductie van de druk der directe belastingen.⁵³

Als voorzitter van de Vlaamse Raad gaf hij in een 11

«Een vrije samenleving organiseren vergt meer verbeelding, meer durf, meer talent dan het handhaven van een politiestaat. Een vrije maatschappij steunt in de eerste plaats op de rede, een onvrije op de macht.»

(11 juli 1987)

juli-speech van 1987 uiting aan zijn hoop dat het autonome Vlaanderen zich zou kenmerken door diepgewortelde tolerantie.⁵⁴ In mei 1987 blikte hij terug op vijftien jaar PVV⁵⁵ en in mei 1988 volgde zijn hierna uitgegeven 'politiek testament' als conclusies bij het ideologisch congres van het LVV.⁵⁶

Neo-liberalisme is meer dan budgettair evenwicht. Tenslotte kan men 'éminence grise' Grootjans ongetwijfeld beschouwen als de essentiële gangmaker van de Vlaamse variant van het neo-liberalisme op het eind der jaren '70, zoals dat via Willy De Clercq, Grootjans zelf en Guy Verhofstadt in de regeringspraxis gestalte kreeg tijdens de twee regeringen Martens VI en VII (1981-1987). Grootjans heeft het juist voor (in een speech van 16 mei 1987) dat het neo-liberalisme van de PVV-jongeren rond Verhofstadt op het congres van Kortrijk in 1979 'slechts' de radicalisering is van wat allang leefde binnen de PVV. Grootjans is niet enkel de intellectuele voorloper van deze stroming, hij gaf ook zijn concrete zegen aan de nieuwe koers te Kortrijk en die patronage was wellicht bepalend voor de doorbraak.⁵⁷ Even opmerkswaardig is echter dat deze steun en sympathie niet verhinderden dat Grootjans in zijn von Mises-speech van 1984, maar vooral in zijn 'testament' van 1988 nadrukkelijk waarschuwde tegen een te eenzijdige toepassing van de neo-liberale doctrine in haar economische aspecten. Hij stond hiermee niet alleen: ook Albert Maertens deed het bij de Vanderpoorten-hulde op 9 mei 1987, PVV-voorzitter Annemie Neyts in veel van haar interventies en vooral LVV-voorzitter, Camiel Paulus, die onder meer tijdens het congres "Liberalisme vandaag" van 28 mei 1988, nadrukkelijk pleitte voor «de vrijwaring van sociale rechtvaardigheid».⁵⁸

Grootjans is in alle opzichten een subtiele synthese van de grote stromingen binnen het huidige liberalisme zoals die tijdens de avond van de jongste verkiezingen, in juni 1989, toevallig, maar haarscherp aan de oppervlakte kwamen naar aanleiding van uitspraken over het oplossen van het vreemdelingen-probleem in ons land: het geloof in de prioriteit van een sociaal-economische formule en het geloof in de voorrang van humanitaire beginselen. Voor Grootjans moeten beide ingrediënten tegelijk aanwezig zijn. Neo-liberalisme is voor hem meer dan een tijdgebonden reactie op een

«De grote denkfout bestaat er in de ellende van deze tijd toe te schrijven aan het privé-initiatief. Het is evenwel de staat die door een steeds toenemende inmenging zelf de problemen scheidt die hij daarna moet pogen op te lossen.»

(27 oktober 1979)

tijdgebonden economische crisis.

Bij wijze van balans

Het uur van de balans is gekomen. De eerste en meest fundamentele rode draad doorheen leven en loopbaan van Frans Grootjans lijkt me zijn vrijzinnigheid en humanisme te zijn. Het is de inspiratiebron vóór alles van zijn liberalisme, zijn koninklijke weg naar het paradijs van de niet-gelovige. Humanisme is het omgekeerde van dogmatisme, het staat voor pluralisme en verdraagzaamheid, zoals omschreven in het wondermooie Willemsfonds-boek van Leo Apostel en Marcel Bots uit 1966, dat quasi integraal op Grootjans toepasbaar is. De zachtmoedige breeddenkendheid van zijn goede vriend 'for all seasons' Herman Vanderpoorten is hem lief. De tolerantie die hem toeliet als minister van Onderwijs openlijk de hand te drukken van de mensen van de Guimardstraat en later stimulator te zijn van een pluralistische Antwerpse universitaire koepel.

Open-mind en tolerantie. Humanisme betekent evenwel ook het weigeren van concessies op het vlak van de ontplooiing van het individu en van de bescherming van de persoonlijke vrijheden en van de privacy. Dit verklaart de progressieve ethicus Grootjans die hard van zich afbeet, ook tegen 'conservatieven' in eigen PVV-rangen, als het erop aankwam, zoals in 1972, verfrissende visies door te duwen over gezin en huwelijk, geboorteregeling en abortus, homofilie en overspel. Zijn ideeën werden gestimuleerd door en vonden een bedding in de 'revolutie' van 1968, maar ze gaan terug op een veel ouder humanistisch-liberaal stramien. Omwille van deze visie was hij er in 1961-1968 niet zo gerust in dat de operatie- Vanaudenhove dat 'open-mind' liberalisme binnen de nieuwe PVV wel voldoende veilig zou stellen. Omwille van deze idee heeft hij in 1971-1972 de broodnodige Vlaamse PVV-stemmen slechts aan premier Gaston Eyskens aangeboden nadat het vangnet van het cultuurpact aan de realisatie van de culturele autonomie was gekoppeld. Zijn Vlaamse overtuiging staat boven verdenking (hij heeft het er in de nationale PVV genoeg voor te verduren gehad), maar een intolerant Vlaanderen was het laatste wat hij in het zadel wou helpen. Rector Piet de Somer heeft ooit

eens, met de moed waarmee hij aan de KUL ooit de paus te woord stond, ongeveer hetzelfde gezegd.

Parlementaire democratie. De politieke vormgeving van het personalisme van Grootjans heet parlementaire democratie. Vandaar zijn vrees dat het publiek de politieke klasse zou afwijzen omwille van echte of vermeende corruptie, arrangisme en nepotisme. Daarom zijn pleidooi voor een politiek van zuivere handen en voor geloofwaardigheid in de politiek. In tegenstelling tot vele andere Belgische politici met een min of meer lange staat van dienst is hij alvast nooit in opspraak gekomen. Parlementaire democratie was voor hem ook inspraak, aandachtig luisteren, naar jongeren vooral. Het behoedt voor intellectuele sclerose. Hoewel hij er zelf slachtoffer door werd via een voorbarig einde van zijn ministerschap in 1968, kon hij zijn genoeg niet verhelen over «honderd (denkende) studenten die een nieuwe koers bepaalden» en in 1979 was hij jong genoeg van geest om nieuwe 'jonge Turken' in de PVV een kans te gunnen.

Vrije-markt-economie. Parlementaire democratie kan, dixit Grootjans, slechts ademen binnen een vrije marktsysteem. Vandaar zijn defensie van de rechten van het patronaat tegen anarchiserende syndicalisten en onverantwoordelijke gauchisten en van de private onderneming als kernstuk in de economie. Maar hij wil onder geen beding terug naar het verguisde liberalisme van het onverbiddelijk 19de-eeuwse kapitalisme. Hij is een advocaat van het gematigd sociaal liberalisme, waarvoor hij zijn bronnen vond in de lectuur van de Engelse Lord Beveridge, waartoe onder meer Albert Maertens hem aanspoorde.⁵⁹ Dit werd dan weer gemilderd door de lectuur van von Hayek, en later van Friedman en von Mises, die hem inspireerden tot neo-liberalisme avant-la-lettre, reeds in de jaren 1960, en waardoor hij de natuurlijke 'godfather' werd van de Verhofstadt-boys.

Succes en ontgoocheling. Veel van Grootjans' uitspraken en programmatische speechen, en ze waren talrijk, hadden impact en effect in de reële politieke besluitvorming. Denken we slechts aan het door hem doorgeduwde cultuurpact, aan zijn ideeën over de ontvetting van de staat, terugschroeven van de belastingdruk op inkomsten uit arbeid en budget-controle (reeds in 1966-1968), aan het doorbreken van het BRT-monopolie, en aan de liberalisatie van abortus.

Veel daarvan verliep volgens deze ongeduldige ideoloog niet vlug genoeg: vandaar zijn 'abdicatie' als partijvoorzitter in 1977. Het lukte ook soms helemaal niet. Zoals zijn idee der centrumbeweging.⁶⁰ Die leek nochtans haar kans te krijgen tussen 1961 en 1977, door het openstellen van de PVV voor gelovigen, de vage deconfessionalisering van de CVP, de idee van de pluralistische school, en de 1mei-oproep van Collard voor een alternatief front dat de tegenhanger kon zijn van een centrumpartij. De tactiek van de CVP op het eind der jaren 1970 heeft dit scenario doorkruist en vooralsnog verhinderd.

Auteur van drie aggiornamento's. Grootjans zal het ons wel niet toegeven - grote bescheidenheid, zelfs timiditeit siert deze relativist - maar het lijkt me vast te staan dat hij de enige der Vlaamse liberalen is die inhoudelijk en organisatorisch op nadrukkelijke wijze verantwoordelijk of medeverantwoordelijk is geweest voor de drie aggiornamento's die de PVV doormaakte, na de operatie-Vanaudenhove, waarin Grootjans eerder de rol van kritische en kritiserende toeschouwer speelde. Ik bedoel: de omschakeling van nationale naar Vlaamse PVV, het ethisch aggiornamento en de uitbouw van het economisch-financieel neo-liberalisme. Dat hij in zoveel uiteenlopende processen als bekwame medespeler een rol kon spelen, bewijst zijn brede interesse voor de meest diverse dingen des levens. Deze gelijktijdige veelsporigheid en aandacht voor de culturele, taalkundige en onderwijsproblemen, voor financiën en budget, voor de rol van de vrouw in de partij en voor de ethische thema's komt met zoveel woorden op pregnante wijze naar boven in zijn 'politiek testament' van 28 mei 1988. Maar ze is de dominante teneur, vele, vele jaren voordien van zijn Liberaal Manifest uit 1971, zijn afscheidsbrief als voorzitter uit 1977, zijn von Mises-speech uit 1984, die we dank zij deze welverdiende huldebundel het geluk hebben nog eens profijtelijk te mogen savoureren.

W. PREVENIER

«Ook buiten onze grenzen hebben de liberalen zich ingespannen om sociale hervormingen door te voeren. Baanbrekend werk werd geleverd door Sir William Beveridge.»

(Het *Volksbelang*, 9 november 1946)

1. E. WILLEKENS, *Zijn Atheneumjaren* te Antwerpen, in: D. PEETERS (red.), Frans Grootjans, Antwerpen, 1975, p.20
2. H. VANDERPOORTEN, *ibid.*, pp. 5-8.
3. R. NOERENS, *ibid.*, p. 33
4. F. STRIELEMAN, *ibid.*, pp. 44-48.
5. W. PREVENIER, 'Het eigen gezicht van de Liberale Partij in Vlaanderen, 1961-1981', in: *Ons Erfdeel*, xxv, 1982, p. 186.
6. Tekst van zijn interventie in: *Het Volksbelang*, 26.6.1954, pp. 1 en 4.
7. Zie artikels met deze teneur van zijn hand in *Het Volksbelang*, 5.11.1960, p. 1; 10.12.1960, p. 3.
8. *Het Volksbelang*, 22.4.1961, p. 4: «nu kan een dynamisch geleide liberale partij snel uitgroeien tot dit centrum, waaraan het land behoefte heeft».
9. *Het Volksbelang*, 9.4.1960, p. 1
10. *Het Volksbelang*, 8.4.1961, p. 1
11. *Het Volksbelang*, 7.4.1962 (ook 21.4.1962 en 23.2.1963); deze idee van Grootjans komt dus drie jaar vóór de cultuurpact-idee formeel door de Kultuurraad voor Vlaanderen werd vooropgesteld.
12. *Het Volksbelang*, 20.5.1961, p. 1 en 4
13. Een interpretatie van deze episode in: A. VERHULST, *Het Willemsfonds en 25 jaar Vlaamse Beweging, 1951-1976*, in: W. PREVENIER, e.a., *Gedenboek 125 jaar Willemsfonds 1851-1976*, Antwerpen-Amsterdam, 1977, p. 18.
14. G. KINT, *Het nederlandsstalig onderwijs in de Brusselse agglomeratie. De werkelijkheid 1966 als prognose-factor voor de periode 1966-1975*, 2 dln., Brussel, 1966; over het wezenlijk belang van dit onderzoek: F. Loucxx, *Vlamingen tussen Vlaanderen en Wallonië* (Taal en Sociale Integratie, VUB, dl. 5), Brussel, 1982, pp. 169-170.
15. Reeds in 1956 reageert hij (*Het Volksbelang*, 11.11.1956, p. 1) tegen een systeem dat «het kind al te vroeg in een bepaalde richting stuwt».
16. Zijn eis tot neutraliteit is een reactie tegen de opdringerigheid van de socialisten in het begin der jaren '60 (*Het Volksbelang*, 9.12.1961).
17. Reeds in 1959 waarschuwt hij: «geen proefkonijnen voor pedagogische theorieën» (*Het Volksbelang*, 3.1.1959, p. 1).
18. Gemeenteraadsverslag Stad Antwerpen van 5.4.1971.
19. *Het Volksbelang*, 13.6.1959, p. 2; 19.12.1959, p. 2.
20. W. PREVENIER, *De taalkundige splitsing (1968-1979)*, in: A. VERHULST-H. HASQUIN, *Het Liberalisme in België, Tweehonderd jaar geschiedenis*, Brussel, 1989, pp. 341-352.
21. Zie hierover mijn bijdrage, 'Herman Vanderpoorten in de Belgische politiek', in: *Op de lippen van Herman Vanderpoorten*, uitg. Willemsfonds-LVV-Liberaal Archief, [Lier], 1987, pp. 17-35.
22. Op basis van dit overleg had het Willemsfonds in het begin der jaren '70 het been stijf gehouden en namelijk in het Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen de discussie over staatsvorming in federale zin tegengehouden. Na vertrouwelijk overleg met Grootjans in 1975-76 werd deze houding opgegeven en sprak voorzitter Verhulst zich op 22 februari 1976 uit voor een weliswaar genuanceerd federalisme (zie A. VERHULST, *Het Willemsfonds en 25 jaar Vlaamse Beweging*, pp. 30-31).
23. Tekst van de Vlaamse PVV-motie: *Het Volksbelang*, juli 1970, pp. 8-10; lijst van de 'dissidenten': Keesings Historisch Archief, Amsterdam, 1970, pp. 214-215.
24. A. VERHULST - M. VAN DER BRUGGEN, *Het Cultuurpact*, Gent, 1972, pp.6-7.
25. Zie al heel oude teksten van hem over 'propere handen' in de politiek en scheiding van politieke ambten en financiële belangen: *Het Volksbelang*, 19.10.1946 en 21.7.1951.
26. F. GROOTJANS, 'De toekomst van de Vlaamse PVV', in: *Het Volksbelang*, 21.3.1973, pp. 6-9.
27. Zie een reproductie van deze bladzijde in: M. BOTS, *Beknopte Geschiedenis van de Liberale Partij*, [Liberaal Archief], Gent, 1989, p. 59. Grootjans had overigens toch ook wel oog en talent voor organisatorische aspecten, belegde bv. in januari 1976 te Antwerpen een brain-storming van de partijtop met alle liberale nevenorganisaties, en bouwde dit uit tot een 'Liberaal Appèl' (Brief voorzitter PVV, 28.6.1976, pp. 1-2).
28. *Het Volksbelang*, 21.3.1973, p. 7, le kol. Tegen PVV-mandatarissen die hun job niet naar behoren vervulden trad Grootjans kordaat op met financiële en andere sancties (Brief Voorzitter PVV,

- 20.12.1974, p. 4). Zie ook hier p. 137.
29. L. HERMAN-MICHIELSENS, in: D. PEETERS (red.), Frans Grootjans, p. 93; PREVENIER, *Het eigen gezicht*, p.198.
30. Precies deze staking was de uitdaging voor een eerste uitlating van Grootjans voor een centrumpartij in 1961 (*Het Volksbelang*, 22.4.1961, p. 4). In feite was de idee van 'twee grote partijen' nog iets ouder bij hem, cf. *Het Volksbelang*, 17.7.1954, p. 1. Zie ook een latere eis tot duidelijker profileren van de partijen: *Het Volksbelang*, 25.6.1969.
31. *Het Volksbelang*, 21.12.1973.
32. *Het Volksbelang*, 25.10.1974. Deze bundel p. 101. Zie ook de congresmappen 'Bouwstenen voor het Centrum', Hasselt, 18.19.20 oktober 1974.
33. Speech van 16.5.87 (Knokke): zie deze bundel p. 89. Het is een echo van een tekst van Grootjans uit 1965 (*Het Volksbelang*, 9.1.1965, p. 1 en 3) en een uit 1957 (ibid., 16.3.1957).
34. *Het Volksbelang*, 25.10.1974, p. 3. Zie een erg vroege tekst van hem ('Een durvende, sociale politiek') in: *Het Volksbelang*, 9.11.1946, p. 3. Zie ook: 'Doorbraak van het sociaal liberalisme' (*Het Volksbelang*, 20.4.1957, p. 1).
35. *Het Volksbelang*, 30.12.1970, p. 4. Hier p. 133.
36. *Het Volksbelang*, 7.7.1971, resp. p. 5 en p. 4. In deze bundel p. 84.
37. Verslag PVV-congres Blankenberge, 17 november 1973 (Liberaal Archief Gent).
38. *Het Volksbelang*, maart 1976, p. 10.
39. Zie afb. in: W. PREVENIER - L. PAREYN, De oprichting van de PVV/ PLP en haar gevolgen (1958-1969), in: A. VERHULST - H. HASQUIN, *Het liberalisme in België*, Brussel, 1989, p. 336.
40. Speech op 28.4.1967 te Antwerpen (cf. in deze bundel p. 111). Er zijn zelfs nog vroegere uitspraken over 'tering naar nering' (*Het Volksbelang*, 10.4.1954, 13.11.1954 en 21.2.1959) en tegen te hoge belastingen en te hoge defensie-uitgaven (ibid., 28.11.1959, p. 1).
41. *Het Volksbelang*, maart 1976, p. 10.
42. Zie deze tekst in deze bundel p. 39. Ook in *Het Volksbelang*, juni 1988, pp. 3-4.
43. *Het Volksbelang*, 21.3.1973, p. 8. De idee is, alweer, veel ouder: ibid. 12.12.1959, p. 1.
44. PREVENIER, *Het eigen gezicht*, p. 189.
45. *Het Belang van Limburg*, 19 november 1988 (interview met F. Grootjans).
46. *Het Volksbelang*, juli-aug. 1977, p. 3, hier p. 105. *In tempore non suspecto* had Grootjans al getuigenis afgelegd van de prioriteit van zijn journalisten-beroep in een interview: *Het Volksbelang*, 16.4.1966, p.9.
47. Grootjans was net vóór de verkiezingen hard van leer getrokken tegen de syndicale leiders (*Het Volksbelang*, april 1977, pp. 4-5), en ook dit had niet de door hem verwachte bijval geoogst.
48. In zijn reactie op de radicale interventie der PVV-jongeren op het Congres te Kortrijk in 1979 zei hij onder meer: «De ideologie is de ruggegraat van elke partij» (*Het Laatste Nieuws*, 29 okt. 1979, p. 4).
49. Zie hierover: Keesings Historisch Archief, jg. 1985, Amsterdam, 1985, p. 166.
50. Handelingen Vlaamse Cultuurraad, 18 december 1979, pp. 95-96. Zware uithaal tegen BRT-monopolie reeds als voorzitter in 1975: Doc. PVV-voorzitter, 12.2.1975, pp. 1-5.
51. Gemeenteraadsverslag Stad Antwerpen van 27 maart 1984.
52. In deze bundel afgedrukt, p. 95. Deze en andere speechen van F. Grootjans zijn tevens te vinden in: *Liberaal Archief*, Kramersplein, 23 te Gent.
53. Parlementaire Handelingen Senaat, Vergaderingen van 13.6.1985, p. 2932. Hier p. 127.
54. *Het Volksbelang*, juli-aug. 1987, pp.4-5.
55. In deze bundel afgedrukt p. 89.
56. In deze bundel p. 39. Ook in *Het Volksbelang*, juni 1988, pp. 3-4.
57. M. BOTS, Beknopte geschiedenis, pp. 60-62, stelt het zo voor dat Grootjans en De Clercq in Kortrijk in 1979 een 'sociaal-liberaal programma' voor een centrumpartij hadden voorbereid, en dat dit in essentiële zin omgebogen werd door de PVV-jongeren onder de leiding van G. Verhofstadt. Ik breng daar twee nuances bij aan. Ten eerste liet Grootjans tijdens het congres zijn enthousiasme blijken over de gedurfde visie der jongeren (zie *Het Laatste Nieuws*, 29.10.1979, pp. 3-4; *De Standaard*, 29.10.1979, p. 2); Vanderpoorten en De Clercq lieten dit eveneens

- blijken cf. *Het Laatste Nieuws*, 19.1.1980, p. 14). Ten tweede verwijs ik naar de *vele* uitspraken van Grootjans van vóór 1979, die het neo-liberalisme aankondigen; ik begrijp dus P. van Brabant (*Het Laatste Nieuws*, 29.10.1979, p. 3): «Terecht voorspelde G. dat, als dit radicaal manifest als grondslag van de liberale ideologie aanvaard wordt, de hele partij veelliberaler zal worden dan nu. Het zal niemand verwonderen dat G. zich *over* de duidelijkheid verheugt, die aldus geschapen wordt.» Tenslotte nog dit: Guy Verhofstadt spreekt in een interview van 14.10.1981 in *Knack*, met lof over de congressen georganiseerd door Grootjans tussen 1974 en 1977 («Mensen als Grootjans en De Clercq kenden inderdaad de neo-liberale theorieën van de econoom Hayek. Die sloegen echter slechts moeizaam aan bij de basis»). In *De Standaard* van 28.1.1980: «Verhofstadt citeert graag oud-voorzitter Grootjans die de gebeurtenissen van 1968 als een liberale revolte omschreef.»
58. Zie toespraak van A. Maertens in: *Het Volksbelang*, mei 1987, pp. 5-6: «mogen wij echter niet vergeten dat het liberalisme meer is dan het budgettaire evenwicht». Voor de visie van A.M. Neyts, zie o.a. M. COENEN - L. DE HAES, *Humo* sprak met PVV-voorzitter Annemie Neyts, in: *Humo*, 24 september 1987, pp. 20-28. Voor het LVV: *Het Volksbelang*, juni 1988.
59. Expliciete verwijzing door Grootjans naar Lord Beveridge, in: *Het Volksbelang*, 9.11.1946, p. 3.
60. In een interview (*Het Volksbelang*, nov. 1986, p. 5) met H. De Koker zegt Grootjans hierover: «Gij kunt in de politiek wel een juiste stelling verdedigen, maar ge kunt ze te vroeg verdedigen.»